

Knihovny a knihovnictví

2. poloviny 19. století

Dějiny knihovnictví v každodennosti
14. 3. 2017

Kontext 19. století (především od 1850)

V Evropě mezi lety 1750 až 1850 obrovská kulturní revoluce

Počet čtenářského publika vzrostl padesátkrát (nárůst populace i čtoucích lidí; zlepšení gramotnosti)

Nový prostor kvality čtenářství - „zwischen Fibel und Bibel“, něco „mezi slabikářem a biblí“.

Příklad: dílo Johanna Wolfganga Goetha – určitým způsobem kanonizuje práh četby, která nějak kodifikuje vzdělance; ke Goethovi se odvolávalo jako ke klasikovi, jímž se vytvářela úroveň vzdělanosti.

Zřizování **půjčoven a čítáren** v 18. a 1. pol. 19. stol. v Praze, v Brně, v Plzni: povaha těchto knihoven

Vývoj knihoven po roce 1850

Od počátku 19. století hlavní náplní knihoven zapůjčování knih

V porevolučním čase se z knihoven stávají čítárny knih a především časopisů

Nařízení po r. 1848 - zákaz činnosti všech čtenářských společností a 55 knihoven MIMO ŠKOLU

Školní knihovny postihla nová cenzurní opatření

Počátkem roku 1851 nařízení - zákaz zakládat knihovny bez povolení ministerstva

➔ důsledek - zanikly stovky knihoven a čtenářských společností, které vznikly v nadšené době revolučních událostí a jejichž činnost se rozvíjela

Přechod soukromých a školních knihoven a čtenářských spolků v lidové **veřejné** knihovny

Zakládání **obecních a městských knihoven** a jejich rychlý rozvoj

Období od 60. do 90. let 19. století

Osvětová činnost v 60. letech 19. století vzrůstá - lidové knihovny

Od roku 1866 do roku 1870 vzniklo v českých zemích 45 školních a 54 spolkových knihoven

„Na konci 19. stol. - 267 českých knihoven se 193.000 svazky spravovaných obcemi a okresy, event. zemskými orgány v Čechách

V r. 1905 počet českých knihoven - 465

Nárůst nově vznikajících knihoven znatelný až do konce 2. desetiletí 20. století

Knihovny proti “špatné” literatuře

Od 70. let 19. století se rozrůstá síť drobných knihoven s omezeným fondem

- knihovny spolkové, obecní, školní

Zakládání knihoven tažením proti “špatné” literatuře

- dobré a snadno dostupné knihy podporují národní osvětu
- pokračování obrozenských snah
- blahdárné působení knih - prevence proti alkoholismu a zločinu!

Školní knihovny

“Zřizování školních a městských veřejných knihoven považujeme za nejdůležitější a nejlepší prostředek ke vzdělání lidu – totiž z prostředků takových, které v naší vlastní soukromé moci jsou. Školy atd. reformovati jest jenom v rukou vlády, a protož zůstane nám vždy jenom zřizování bibliothek co hlavní základ budoucího pokroku. Neboť knihovna jest také škola, a sice škola pro mládež i pro dospělé – škola všestranná, v které učí mnoho moudrých učitelů a k tomu bez hole, bez metly, bez černé tabulky.“

- Dle: HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. Karla Havlíčka Borovského Politické spisy : Pražské noviny (1846 – 1848). Praha : Jan Laichter, 1900. s. 280.

Ukázka z dobové učebnice pro 2. třídu

- polovina 19. století

<http://alatera.cz/index.php/veskere-pisemnosti/bible/1280/kniha-ke-cteni-pro-druhou-tridu-1835-detail>

Školní knihovny

Byly často **zároveň knihovnami veřejnými**

Zároveň za svůj původ a rozkvět děkovaly tomu, že velmi často bývaly knihovnami spolkovými = ze spolkových peněz udržovanými a jako spolkové používány

Církev i státní aparát všestranně omezovaly zakládání veřejných knihoven a povolovaly je jen ve školách a církevních úřadech

Vlastenci budovali **ze školních knihoven zařízení i pro dospělé čtenáře**

Školní knihovny

“Nedej vždy každému, co chce ke čtení, nýbrž co mu přiměřené, neb někdy čtenář tvůj neví, co žádá.”

“Knihovnick jest pokladník klenotů: vědomostí a zkušeností velikých, byť by i v chatrném papíře zaobaleny byly; pročez svému povolání tenkrát zadost učiň, zná-li náležitě klenoty své, a ví-li, komu který má okázati a svěřiti; svědomitá péče a starost o dobré vynaložení svěřených mu hřiven vyhledává se při něm nevyhnutelně.”

Koncepce aktualizovaných seznamů vhodných knih pro školní děti publikována ve *Sborníku. Kalendáři učitelském* na rok 1858

Seznamy knih, cenzura ve školních knihovnách

Královéhradecká konzistorie uvolňovala **od roku 1836 seznamy knih**, jež byly doporučeny jako dary pro školní mládež, schváleny jakožto seznamy pro případné školní knihovny

Př.: seznam z roku 1836 - přes 250 titulů, z nichž více než dvě třetiny v němčině / české knihy často pouhými překlady z němčiny

Knihy v češtině rozděleny do základních kategorií:

- knihy pro malé žáky,
- pro větší žáky,
- pro žáky ve smíšených osadách
- a knihy k modlení a pobožnému čtení

František Josef Řezáč - školní knihovny

50. léta 19. století - propagátor zakládání školních knihoven na českém venkově

Dobře vedená knihovna - nástroj rozvoje vzdělání, osvěty i národního hnutí

Paternalistický vztah knihovník-čtenář (čtenář se nechává vést)

Redaktor periodika *Škola a život*

Konflikty úřadů s Řezáčovými záměry - výrazem strachu úřadů z českých knih a jejich vlivu na veřejnost

Školní knihovny

Koncepce školních knihoven: 6 skupin

- podle počtu knih v knihovně (50 až 300)
- podle charakteru knih (kategorie A: nejmenší děti až D: odborní čtenáři)
- i do nejmenší knihovny doporučována *Babička*; *Kytice* a Palackého *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*

Regulace fondu v žákovských knihovnách

Součinnost státní a nestátní regulace

Prosazování tzv. vhodné četby

Revize žákovských knihoven obecných a měšťanských škol nařízená ministerstvem kultu a vyučování r. 1875, 1885-6

Revizi provádějí samotní učitelé - výrazná redukce knihovních fondů

Beletrii pro mládež píší kněží a učitelé (většinou)

Urbánkuv věstník - upozornění na nové české učebnice a čítanky a zpěvníky (objednávky učebnic určovaly okresní školní rady)

Purismus v kánonu „školních“ děl

Jazykové revize děl již klasických, určených pro školní četbu

Babička - vydání z r. 1887 – obsahuje 1200 textových zásahů editora (odstranění germanismů, často pouze domnělých)

Vrchlický - kritizuje cenzurní puristický zásah do jeho básně *Ptáci* (smaragd - zeleň, azur - blankyt)

Labyrint světa a ráj srdce - 1887 - školní vydání: vypuštěna místa týkající se náboženství závadná z pohledu katolicismu, a místa o vztazích mužů a žen

K cenzuře ve 2. polovině 19. století

Nakladatel a bibliograf **František Augustin Urbánek**

- kampaň proti populární literatuře
- **periodikum Věstník bibliografický**
- propagační dílo V. Špačka *Knihy d'áblovy* (1882) - mravoučná povídka tzv. výchovné literatury pro lid ukazuje zhoubnost “špatné” četby (tzv. morální panika)
- 1881 krvavá literatura tématem jednání českého zemského sněmu!

Negativní kampaň v českých zemích proti Zolově románu Nana - v jedné řadě s “krváky”

K cenzuře ve 2. polovině 19. století (obecně)

Objektem cenzury je POPULÁRNÍ literatura - přijímány cenzorské zásahy

- krvavé romány, rytířské, loupežnické a pirátské romány
- populární literatura je “jedem”, “nákazou”, “otravou národa”
- **cenzura proti populární literatuře argumentována nezájmem lidí o “dobré” autory (např. Karolinu Světlou)**

Strategie vytváření fondů v 19. století

Příklad: knihovník ve Slaném **Václav Štech**:

- nesystémovost při zakládání fondů
- přijímány “nešťastné” dary příznivců, kteří se zbavují braku, romány vystříhané z příloh novin
- “Soustavně s ohledem na čtenářstvo, na popularizování cenných děl soudobého písemnictví českého, s ohledem na šíření opravdových a ušlechtilých snah není doplňována ve Slaném spolková knihovna ani jediná.”
- Náhoda, okamžitý nápad, nešťastný dar, antikvární ceník, reklama - to určuje úroveň obsahu

Zdroje - výběr

WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6.